

ЯМЧИНСЬКА Т. І.

ВІДТВОРЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ ЯК ПРОЯВ ЙОГО КОМУНІКАТИВНОСТІ

Глобальною властивістю, що якісно визначає текст на відміну від інших мовленнєвих утворень, виступає його комунікативність, під якою розуміється здатність тексту забезпечити успіх комунікативної взаємодії людей. В цьому смислі текст являє собою перетворений, предметно-знаковий стан системи комунікації, поєднуючи комунікативні діяльності автора і адресата повідомлення, тобто продуктивну і рецептивну діяльності. В своїх сутнісних характеристиках текст визначається діяльністю творення як продукт кодування, об'єктивації думки засобами мови, і рецептивною діяльністю — як об'єкт декодування, сприйняття та здобування змісту [1,57].

Текст моделює обидві комунікативні діяльності на основі принципу комунікативного детермінізму, суть якого полягає в тому, що текст постає об'єктом, всебічно визначеним його призначенням і функціонуванням в акті комунікації [2,429-430]. Текст є сполученою моделлю діяльностей по його продукуванню і сприйняттю, моделлю їх узгодження [3,38-47; 2,429-430; 4,24-31]. Закономірності утворення тексту виводяться із змісту конкретної взаємодії комунікативних діяльностей автора і адресата, а лінгвістична організація тексту виступає формою прояву його комунікативності.

Комунікація пов'язує між собою чотири компоненти: автора, адресата, референт і текст [5,94], отже в тексті втілюються різні знання про світ, про комунікативну ситуацію, її структуру та учасників, а також і про самий текст. З цих позицій аналіз тексту виходить в область комунікації і повинен проводитися з урахуванням всіх факторів, що її супроводжують.

Вивчення комунікативних властивостей тексту як вербального об'єкта неможливе без дослідження конкретних текстових типів, кожен з яких відрізняється своєю структурою, ступенем складності, особливостями функціонування та характером зв'язків з іншими текстами [6,80]. Саме з цієї

причини аналіз тексту за його таксономічною належністю, спрямований на вияв його сутнісних характеристик, супроводжується вивченням комунікативності тексту.

Це означає, що увага дослідників звернена, з одного боку, на аналіз тексту як результату мовленнєвої діяльності, тобто на пошук відмінних особливостей організації і мовного оформлення текстів різних типів та опис механізмів їх формування. З іншого боку, аналіз тексту як “аналога самого комунікативного процесу в тому смислі, що в тексті... відбито послідовність перебігу акта комунікації” [7,201], тобто аналіз тексту як відбитка структури комунікативного акту, що здійснюється з певною метою, також є необхідним для його адекватного лінгвістичного опису.

Синтез цих двох напрямків лінгвістичних досліджень комунікативності привів до необхідності розкриття якісної визначеності тексту як крізь призму досліджень текстової референції, так і через вивчення “антропоцентричного виміру комунікації, який інтегрує параметр діалогічності” [8,3], що в свою чергу вимагає дослідження референціального, інтенціонального і рецептивного аспектів текстовості.

Кожному тексту як відбитку визначеного набору референтів, які предметнюють певну ситуацію або подію [9,6] (для художнього тексту – сегмент квазіреальності [3,38]), притаманна референційність, тобто співвіднесеність з певним сегментом реальності або квазіреальності. Разом з цим, текст предметнює також і комунікативну ситуацію як згорнуту систему основних ланок комунікативного ланцюга [10,58]. Це передбачає наявність таких властивостей тексту, як інтенціональність, тобто втілення комунікативної діяльності автора тексту [11,50-52], та рецептивність, тобто установка на читача [7,230-234], вписана в текст модель можливого адресата [12,7]. Комплексне вивчення референціального, інтенціонального і рецептивного аспектів текстовості уможливорює вияв та опис сутнісних ознак тексту, що лежать в основі його організації та обумовлюють його специфічний характер.

Розкриття природи текстовості, встановлення та лінгвістичний опис особливостей її проявів в трьох аспектах слугують підставою для дослідження комунікативності як одного з найважливіших параметрів якісної визначеності тексту. Вивчення комунікативності, яка постає конститутивною ознакою будь-якого тексту, передбачає аналіз механізмів текстобудови, особливостей лінгвістичної організації текстів різних типів, встановлення нормативних моделей їх формування, можливості їх варіювання й припустимості тих чи інших варіантів.

Завдяки своїй матеріальній маніфестації, письмовий текст характеризується як стійке утворення, налаштоване на тривале існування. Головною умовою його функціонування слід вважати можливість відтворення тексту [13,66]. Вивчення відтворення, під яким розуміється здатність тексту бути репрезентованим у зміненому стані для певних потреб, як одного з проявів його комунікативності, також потребує звернення до більш загального феномену текстовості та опису особливостей її проявів у текстах різних типів.

“Відтворення текста суб’єктом (повернення до нього, повторне читання, нове виконання, цитування) є новою, неповторною подією в житті тексту, новою ланкою в історичному ланцюзі мовленнєвого спілкування» [14, 300]. Очевидно, що відтворити текст повністю неможливо. Це пов’язано з проблемою «іншого суб’єкта, того, хто відтворює (з тією чи іншою метою, в тому числі дослідницькою) текст (чужий) і створює текст, що бере його в рамку (коментує, оцінює, заперечує і т.і.)” [14, 258]. Сприймаючи текст, одержувач розкриває його зміст та певним чином оцінює його. Іншими словами, він інтерпретує текст, а не відтворює його буквально.

Відтворити повністю, мабуть, можна лише певний інваріант зміста тексту [15,92]. Якщо під змістом тексту розуміти складний інформаційний комплекс, який містить повідомлення про текстову подію та її референційну співвіднесеність, про учасників комунікації і про самий текст [16,5], то інваріант змісту можна розглядати як такий інформаційний інваріант, котрий “витягають” із тексту (розуміння), передають з мови на мову (переклад),

переповідають (переказ) або реферують [17,118]. На таких засадах відтворення тексту слід тлумачити як передавання його зміста з певними змінами.

Єдиний можливий шлях вербального передавання зміста тексту — це побудова іншого тексту, який тією чи іншою мірою відрізняється від вихідного своєю структурою та ступенем розгорнутості. Новий текст будується на основі процесу деривації, під яким розуміється процес утворення будь-якого похідного тексту, що може бути поясненим за допомогою вихідного тексту або виведеним з нього шляхом застосування певних правил [18,75]. Саме такий текст зі зміненою структурою та іншим ступенем розгорнутості, отриманий з вихідного тексту, можна назвати похідним, або вторинним, текстом.

Канонічна комунікативна ситуація передбачає відповідність обов'язковим умовам, а саме:

- висловлювання має того, хто говорить, і адресата — конкретно-референтного (а не узагальненого) і такого, що не співпадає з тим, хто говорить;

- момент побудови висловлювання тим, хто говорить, співпадає з моментом його сприйняття адресатом, тобто адресат – це той, хто слухає;

- той, хто говорить, і адресат знаходяться в одному й тому ж місці і мають спільне поле зору.

Необхідною передумовою канонічності комунікативної ситуації виступає також і тотожність світу комунікантів і світу їх референції [19,41-43].

В цьому смислі художній текст є орієнтованим на неповноцінну комунікативну ситуацію, являючи собою лише аналог реальної комунікативної ситуації [20,41-45] та втілюючи фіктивний [12,204], імітаційний [21,58], перетворений [3,38] або інсценований: [22,23] комунікативний акт.

Разом з тим, кожен художній текст є серединною ланкою акта реальної комунікації, котра замикається з появою конкретного реального читача, причому підключення до комунікації може здійснюватися теоретично

нескінченною кількістю реальних читачів. Специфіка письмового тексту (в тому числі й художнього) як об'єкта реальної комунікації складається в тому, що він, по-перше, є “медіумом в людській комунікації з відстроченим етапом її реалізації” [23,1] і, по-друге, передбачає адресацію соціуму [24,14], а не окремому адресатові. Відкладена у просторі і часі реалізація акта комунікації веде до її стадіального розчленування (етап утворення тексту не співпадає з етапом його отримання), темпорального подовження (поява одержувача тексту здійснюється в різні терміни) і можливості багаторазового тиражування (кількість одно- і різночасних комунікативних актів може бути безмежною) [23,7]. Відстрочений характер комунікації забезпечує трансчасове, тобто теоретично нескінченне, існування художнього тексту. В свою чергу, трансчасове існування та адресація соціуму сприяють необмеженій циркуляції художнього тексту в сфері комунікації та зумовлюють можливість багаторазового звертання до нього.

Ю.М.Караулов, аналізуючи комунікативні потреби соціуму, висунув ідею “прецедентних текстів” і розкрив їх роль в структурі та формуванні мовної особистості. Серед способів існування та циркуляції таких текстів у суспільстві виокремлюється вторинний спосіб, який передбачає або переведення вихідного тексту в інший вид мистецтва, також призначений для безпосереднього сприйняття, або формування похідного тексту, який подає роздуми з приводу вихідного в критичних і літературознавчих статтях, рецензіях і т.ін. [25,216-237]. Художні тексти як тексти, що мають значення для соціуму в пізнавальному та емоційному відношенні і для яких характерним є необмежене пересування в просторі та часі, можна розглядати як прецеденти. Поява похідних від них текстів зумовлюється суспільними потребами і виступає одним із способів нескінченної комунікативної циркуляції художніх текстів у соціумі.

Похідний текст, в якому тим чи іншим чином відтворюється зміст вихідного художнього тексту, створюється для конкретних цілей, що впливають з комунікативних потреб соціуму. Цілі, з котрими звертаються до

готового художнього тексту для його відтворення через видобування і подальше втілення його змісту у похідному тексті, є різноманітними. Можна звертатися до художнього тексту заради самого тексту або його певних рис – перекладати його, відтворювати характерні особливості його композиційно-образної організації, стилізувати його, оцінювати, адаптувати для освітніх потреб.

Література

1. Сидоров Е.В. Проблемы речевой системности. — М.: Наука, 1987. — 135 С.
2. Сидоров Е.В. Коммуникативный принцип исследования текста // Изв. АН СССР. Сер. Лит. И яз. — 1986. — Т.45. — N5. — С.425-432.
3. Молчанова Г.Г. Семантика художественного текста. — Ташкент: Изд-во ФАН УзССР, 1988. — 154 с.
4. Boyer H. L'écrit comme enjeu: "principe de scription" et "principe d'écriture" dans la communication social. — P.: Didier,1988.- 104 p.
5. Сусов И.П. О двух путях исследования содержания текста // Значение и смысл речевых образований. — Калинин: Изд-во Калин, ун-та. — 1979. — С.74-83.
6. Радзиевская Т.В. Текстовая коммуникация, текстообразование // Человеческий фактор в языке: Коммуникация, модальность, дейксис / Отв. Ред. Т.В.Булыгина. — М.: Наука, 1992. — С. 79-108.
7. Стилистика английского языка: Учебник / А.Н.Мороховский, О.П.Воробьева, Н.И. Лихошерст, З.В.Тимошенко. — К.: Вшца школа, 1991. — 272с.
8. Воробьева О.П. Роль рефлексии в актуализации адресованности художественного текста // Понимание и интерпретация текста: Сб. науч. Тр.. Тверь: Изд-во Тверск. Ун-та. — 1994. — С.3-8.
9. Шабес В.Я. Событие и текст. — М.: Высшая школа, 1989. — 175с.

10. Лотман Ю.М. Текст и структура аудитории // Труды по знаковым системам. — Вып.9 / Учен. Зап. Тарт, ун-та. — Вып. 422. — Тарту. — 1977. — С. 55-61.
11. Neubert A. Text and Translation. — Leipzig: VEB-Verlag Enzyklopadie, 1985. — 168 p.
12. Eco U. The Role of the Reader (Explorations in the Semiotics of Texts). — Bloomington: L.: Indiana Univ. Press, 1979. — 273 p.
13. Адмони В.Г. Грамматика и текст // Вопросы языкознания. — 1985. — N 1. — С.63-69.
14. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. М.: Искусство, 1986. — 445 с.
15. Сахарный Л.В. К основаниям теории текстов-примитивов // Деривация и семантика: слово – предложение – текст: Межвуз. Сб. науч. Тр. — Пермь: Изд-во Перм. Ун-та. — 1986. — С.89-98.
16. Воробьева О.П. Лингвистические аспекты адресованности художественного текста: Автореф. Дис.... докт, филол. наук: 10.02.19 / МЛГУ. — М., 1993. — 38 с.
17. Черняховская Л.А. Смысловая структура текста и ее единицы // Вопросы языкознания. — 1983. — N6. — С.117-126.
18. Кубрякова Е С. Деривация, транспозиция, конверсия // Вопросы языкознания. — 1974. — N5. — С. 64-77.
19. Падучева Е В. В. Виноградов и наука о языке художественной прозы // Изв. РАН. Сер.лит. и яз. — 1995. — Т.54. — N3. — С. 39-48.
20. Колегаева И.М. Текст в системе научной и художественной коммуникации. — Одесса: Изд-во ОГУ, 1991. — 120 с.
21. Iser W. The Act of Reading; A Theory of Aesthetic Response. —Baltimore; L.: John Hopkins Univ. Press, 1978. — 239 p.
22. Prince G. Introduction to the Study of the Narratee // Reader — Response Criticism: From Formalism to Post Structuralism / Ed. By J.P.Tompkins. — Baltimore; L.: John Hopkins Univ. Press, 1988 — P.7-25.

23. Колегаева И.М. Текст в системе научной и художественной коммуникации (на мат. Англояз. Прозы): Автореф. Дис. ... докт. Филол. наук: 10.02.04 / КГУ. — К., 1992. — 26 с.

24. Радзієвська Т.В. Деякі проблеми текстової комунікації: До постановки питання // Мовознавство. — 1992.— N2.— С 14-20.

25. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. — М.:Наука, 1987 — 263 с.